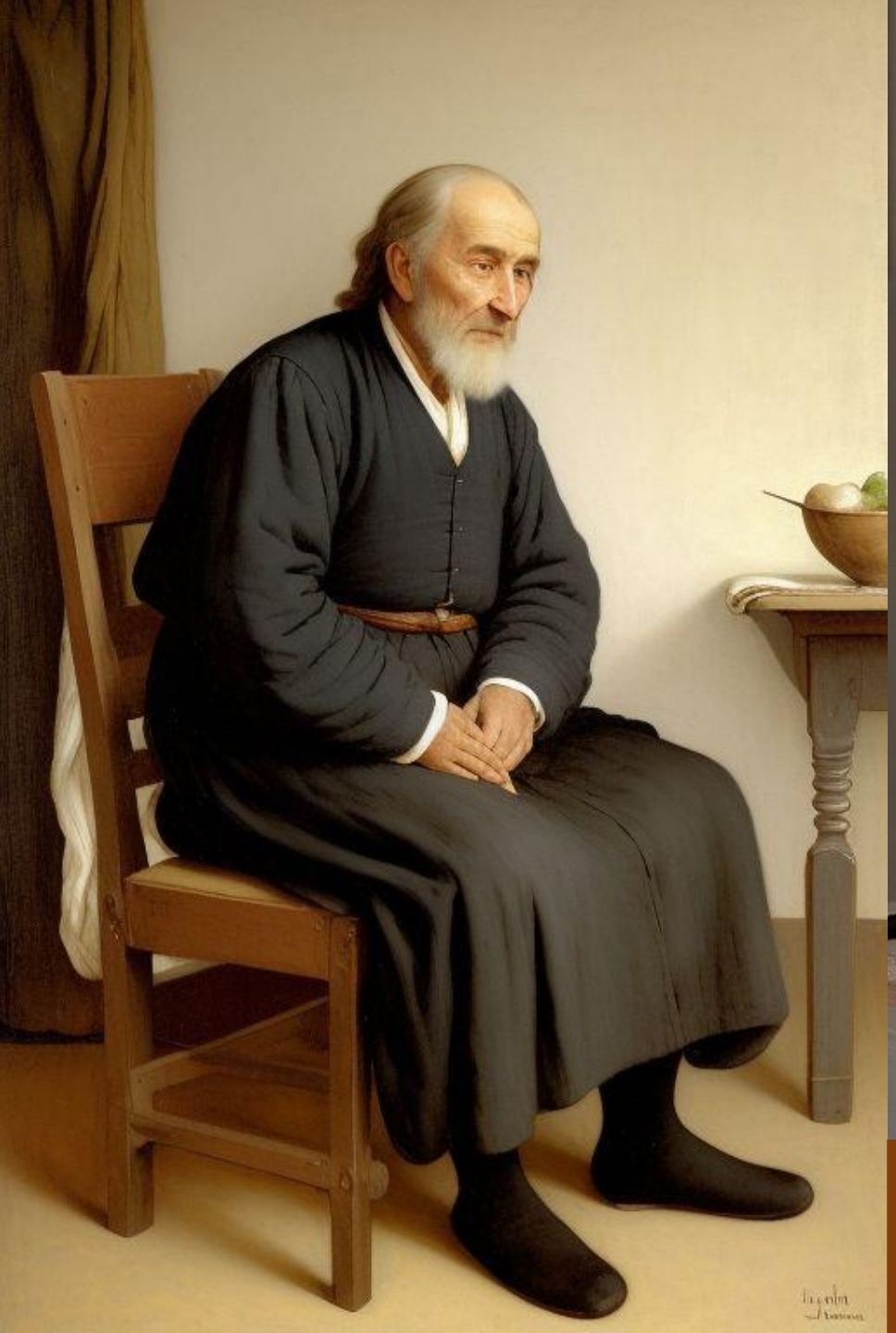

Själagården

Under medeltiden och på 1500-talet var Stockholm mycket mindre än idag. Dåtidens stockholmare bodde bara i dagens Gamla stan och på de delar av Norrmalm och Södermalm som var allra närmast. Stockholm hade så få invånare att alla fick plats på den lilla ytan. Sedan dess har stadsdelarna blivit många fler.

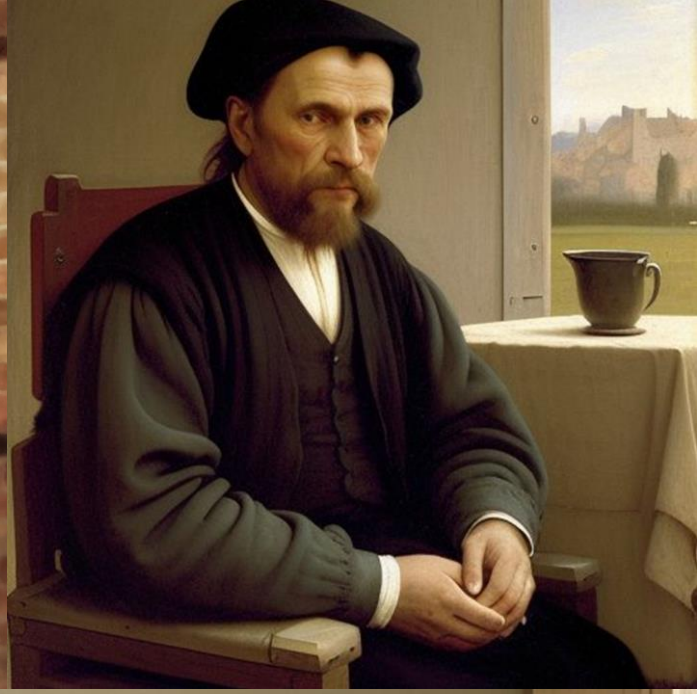

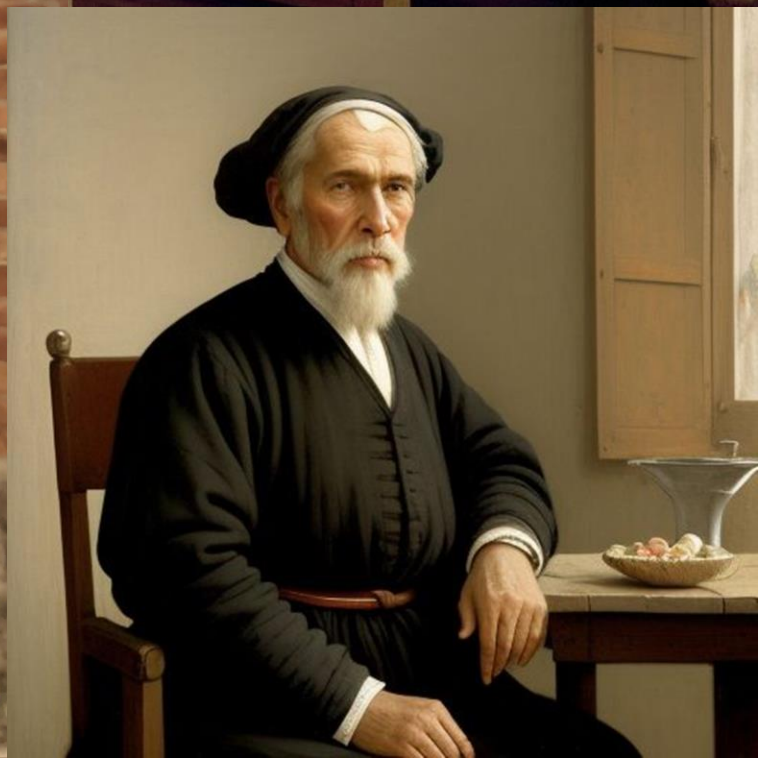

Stiftelsen Själagården var ett ålderdoms- och sjukhem som startades i början av 1400-talet i Stockholm. Såsom på Helgeandshuset kunde äldre människor mot betalning få mat och husrum och Själagården tog även emot och hjälpte stadens fattiga.

Själagården hörde ihop med Storkyrkans själakor, byggd omkring 1420. Själakor fanns i flera medeltida städer och hade till uppgift att verka för människans frälsning. Varje söndag delades allmosor ut till sextio fattiga i staden, ett fritt bad per månad samt en fri måltid på själagården varje år.

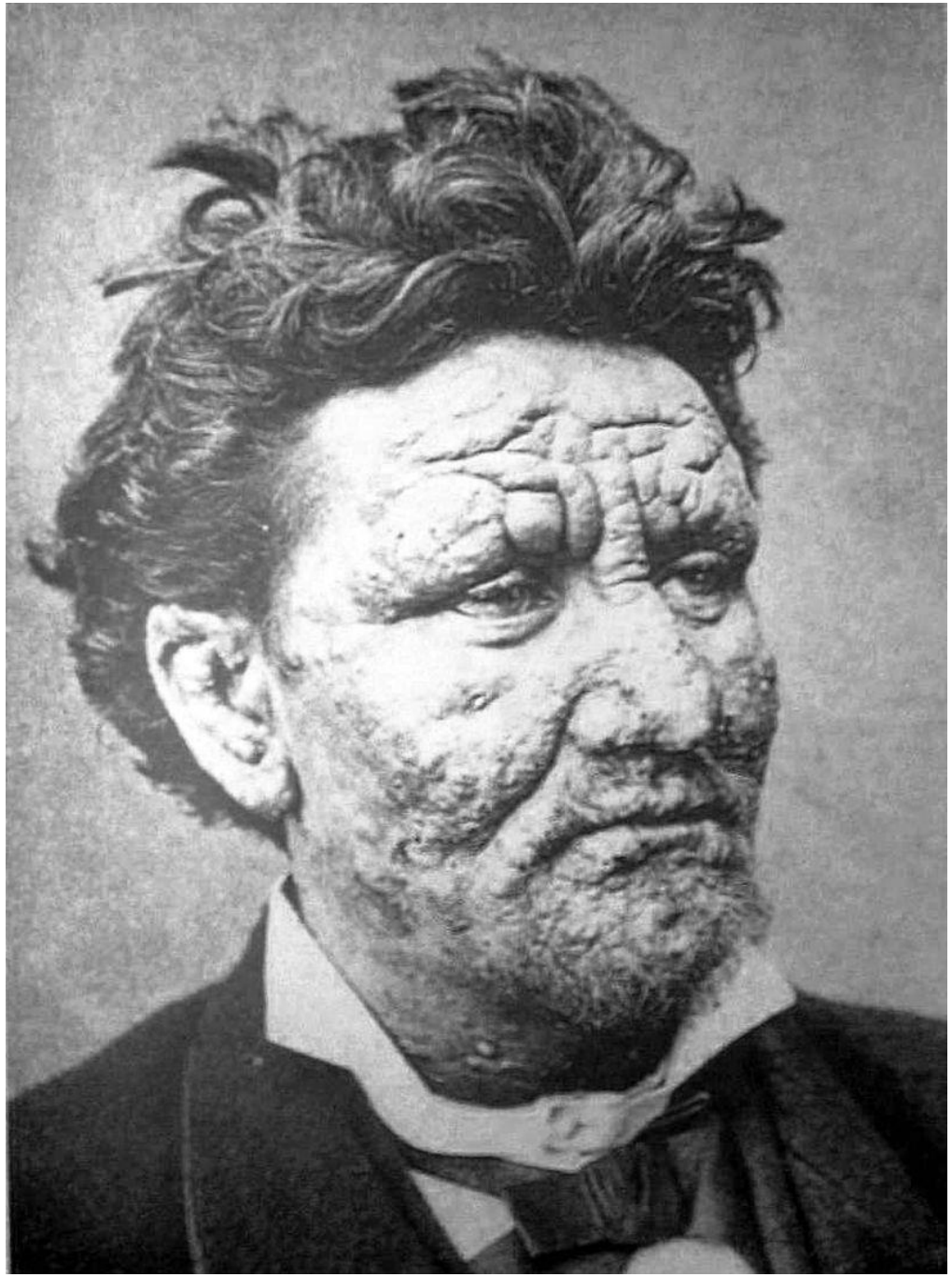

Lepra, även känt som Hansens sjukdom och spetälska (fornsvenska spetal = hospital), är en kronisk infektion som orsakas av bakterien Mycobacterium leprae och Mycobacterium lepromatosis. Från början är infektionen utan symptom och fortsätter typiskt utan att ge upphov till symptom i fem eller till och med upp emot 20 år. Symptomen som sedan utvecklas innefattar granulom i perifera nerver, luftvägar, hud, och ögon. Detta kan leda till en förlust av smärtkänslighet vilket leder till förlust av extremiteterna till följd av upprepade skador. Svaghet och nedsatt syn kan även påträffas. Förr trodde man att lepra var smittsam (95 % är immuna) och obotlig och de drabbade isolerades därför i leprakolonier. Det har senare visat sig att sjukdomen relativt enkelt kan botas genom en långvarig antibiotikakur. I Norden och Sverige kom lepran på 1100-talet.[16] Den äldsta avbildningen av en leprasjuk finns i Uppsala domkyrka, och föreställer en lepraknölövertäckt man som stödjer sig på käppar.

Spetälskehospital

I Stockholm, precis som i de flesta medeltida städer, fanns också ett särskilt spetälskehospital, ett sjukhus för de som drabbats av sjukdomen lepra, eller spetälska som är det äldre namnet för sjukdomen.

Stockholm hade ett spetälskehospital redan under 1200-talet men 1286 bytte ärkebiskopen bort hospitalets tomt med kung Magnus Ladulås. Man tror att de som blev sjuka i spetälska istället fördes till Enköpings hospital för vård. Runt 1420 slogs hospitalet i Enköping och dess egendomar ihop med ett nytt spetälskesjukhus i Stockholm, Örjansgården. Man vet inte säkert var Örjansgården låg. Ett förslag är att det låg vid Jakobs kyrka (vid nuvarande Gustav Adolfs torg), eftersom det finns ett påvebrev från 1433 där det står att hospitalets kyrkogård ligger bredvid St Jakobs kyrkogård.

Sjukstugor och frisörer - medeltidens öppenvård
Helgeandshuset, spetälskehospitalet Örjansgården och Själagården var ju i första hand till för de som behövde tak över huvudet och omvårdnad. Men en viss motsvarighet till dagens vårdscentraler fanns också i medeltidens Stockholm. Bland annat nämns i tänkeböckerna en sjukstuga med två salar vid Gråmunkegränd och en på själva Gråmunkeholmen (nuvarande Riddarholmen). Man vet inte hur sjukstugorna drevs men det är mycket möjligt att sjukstugan på Gråmunkeholmen hörde ihop med franciskanerklostret på ön eftersom det var vanligt att sjukvård ingick i klosterordnarnas verksamhet.

Det var bårdskärarna, dåtidens frisörer, som skötte sjukvården i de medeltida städerna. En bårdskärare kunde förstås klippa och ansa hår och skägg. Men det var också vanligt att de förband sår och spjälade benbrott och stukningar. De skar upp bölder, amputerade och var kunniga i koppning och åderlåtning. Enligt skattelängderna verkar det under 1400-talet ha funnits mellan tre och fem bårdskärare i staden

Under medeltiden behandlades sjukdomar och åkommor på olika sätt. Ofta var behandlingen starkt påverkad av den gamla grekiska teorin om humoralpatologi. Inom denna trodde man att människan bestod av fyra vätskor, blodet, slemmet och den svarta och gula gallan, som alla behövde vara i balans för att människan skulle vara frisk. Man kunde åter bli vid "sunda vätskor" genom kräkmedel, blodiglar, avföringsmedel eller återlåtning. Åderlåtning, att tappa ut en mindre mängd blod från kroppen, trodde man renade människan från sjukdom eftersom blodet ansågs sjukt eller smutsigt när en person var sjuk. Pincetten var ett användbart litet verktyg som ofta var en del av den personliga utrustning som man kunde bära med sig i en väska eller skinnpung.

Sjukvården kostade för personer som hade pengar. Fattiga betalade inget

Något som redan fanns på medeltiden som vi använder än idag är urinprovet. Även på medeltiden fick sjuka lämna in urinprov som doktorn använde för att se vilken sjukdom patienten hade. Man använde sig av en sorts flaska, doktorn höll upp flaskan mot ljuset och undersökte färgen, stack ner ett finger och smakade för att sen bedöma vilken sjukdom patienten hade. Flaskans form representerade de olika kroppsdelarna, studerade man den översta delen sökte man efter sjukdomar i hjärnan, mellersta delen stod för sjukdomar i hjärtat, magen eller lungorna och nedersta midjan. Det fanns trettio olika tecken på sjukdomar som man kunde se baserat på färg, smak och lukt. Man trodde att människan hade fyra olika sorters kroppsvätskor: slem, blod, svart galla och gul galla. Hade man för mycket av någon av dem blev man sjuk och olustig. Personligheter var baserade på vilken av de fyra olika kroppsvätskorna som man hade mest av. "Humoralpatologi" kallas den teorin.

Salvekruset som är 4,5 cm högt är tillverkat av glaserat lergods. Krusen användes under medeltiden som behållare för läkande salvor, oljor och kryddor. Populära läkande växter att använda i dessa kunde vara salvia, gammander, ringblomma, citronmeliss och malört.
I Stockholm fanns ett antal institutioner som tog hand om de sjuka, gamla och fattiga. Några sjukstugor omnämns från slutet av medeltiden i bland annat stadens räkenskaper men inte mycket är känt om dem eller var exakt i staden de låg. Ett undantag är Helgeandshuset som givit namn åt Helgeandsholmen, där Medeltidsmuseet tidigare låg.

Det fanns många farsoter under medeltiden och läkemedlen var inte lika effektiva som dagens mediciner. En förkylning i sig var inte farlig men kunde, om man hade otur och inte var aktsam, utvecklas till ett mer allvarligt sjukdomstillstånd som var svårt att bota.

Bland de riktigt allvarliga sjukdomarna förekom förutom pest och spetälska även skörbjugg och en sjukdom som kallades för den engelska svetten som man tror var en svår influensa.
Sjukdomar och åkommor kunde behandlas på olika sätt. Ofta var behandlingen starkt påverkad av den gamla grekiska teorin om humoralpatologi. Inom denna trodde man att människan bestod av fyra vätskor, blodet, slemmet och den svarta och gula gallan, som alla behövde vara i balans för att människan skulle vara frisk. Man kunde åter bli vid "sunda vätskor" genom kräkmedel, åderlåtning, blodiglar eller avföringsmedel. Ett bra sätt att ta reda på hur en människa mådde var genom urinskådning, att titta på urinets färg och ibland även undersöka dess smak.

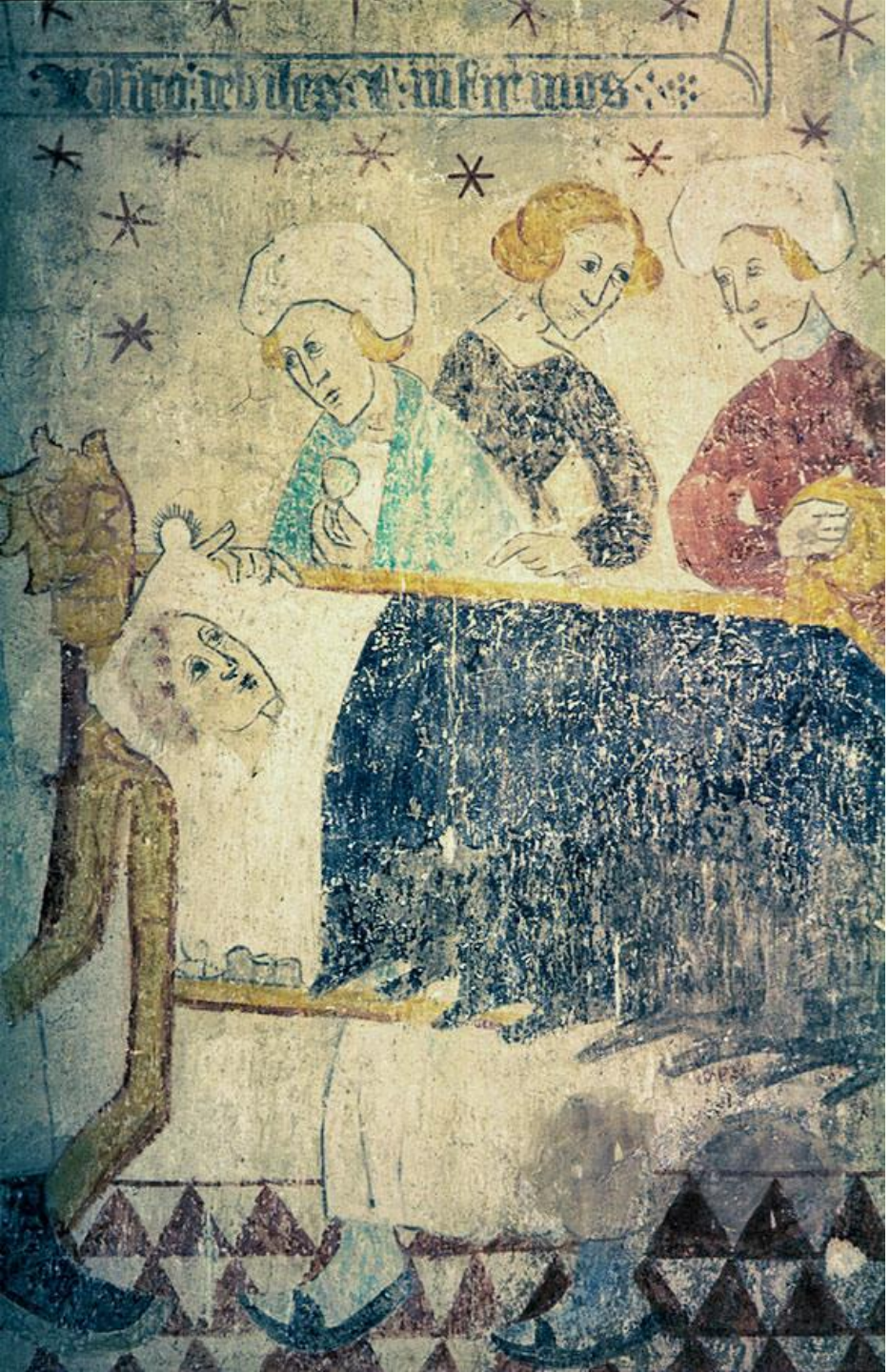

Särskilt fruktade sjukdomar var pesten och spetälska. Kvinnor löpte också stor risk att dö i så kallad barnsängsfeber när de fött ett barn. Traktens kloka gumma eller gubbe hjälpte till då någon behövde bot för sina åkommor. Klostren kunde ibland också ta emot sjuka människor. En annan form av välgörenhetsinrättningar var helgeandshusen. Där vårdades sjuka och fattiga, och även hittebarn togs emot. Borgare kunde också få vård mot betalning, men endast om de var så gamla att de inte längre klarade sig själva. På bilden kvinnor som utför barmärtighetsgärningar.